

K OSÍDLENIU CHOTÍNA V DOBE RÍMSKEJ¹

Ján RAJTÁR – Eva KOLNÍKOVÁ – Klára KUZMOVÁ

RAJTÁR, Ján – KOLNÍKOVÁ, Eva – KUZMOVÁ, Klára. The settlement of Chotín in the Roman period. Aerial prospection and systematic field surveys have documented an exceptionally intensive and extensive settlement in Chotín during the Roman Period. Its beginnings go back to the second half of the 1st century, when it was settled by the Germanic tribes. It continued to grow in the 2nd century, flourished in the 3rd and 4th centuries and survived until the Migration Period in the early 5th century. Farmstead structure of settlements with trench fencing around residential and farm structures has been detected in some parts of the area. Traces of a Roman temporary camp of approximately 1 hectare dating to the Marcomanic wars have also been found there. The short distance of the settlements from the Roman borders on the Danube had a huge impact on the immediate contacts between the local population and the adjacent part of the Roman province of Pannonia. Here, in the foreground of Brigetio, an important market settlement was probably founded as early as in the 2nd century. It may have been this settlement that Claudius Ptolemy refers to as Kelemantia. The existence of the settlement is attested by a number of imported Roman goods. With 649 fragments of terra sigillata and 747 Roman coins, the settlement outnumbers all sites in the Central European Barbaricum, and documents the extremely intensive trade exchange with the neighbouring Roman territory. The Germanic settlements in Chotín are likely to have played a key role also in the distribution of Roman imports along the eastern branch of the Amber Road, which led further north to the nearer and farther regions.

Keywords: Roman Period, settlement, fibulae, coins, terra sigillata;

Kľúčové slová: doba rímska, sídlisko, spony, mince, terra sigillata;

ÚVOD

Obec Chotín sa začala výrazne dostávať do pozornosti archeologického bádania na Slovensku v 50-tych a 60-tych rokoch minulého storočia, a to najmä vďaka výskumom mimoriadne významných pohrebísk z doby bronzovej a halštatskej. Koncom 70-tych rokov bolo v katastri Chotína registrovaných dovedna 10 archeologických lokalít (označovaných Chotín I až X) z pravekého až stredovekého obdobia (*Ratimorská* 1979, 36; 45, 46 poznámky s odkazmi na literatúru; označovanie nadviazalo na *M. Dušeka* (1957, 774). V tom čase bolo z Chotína známych len niekoľko ojedinelých a zberových nálezov z doby rímskej (*Beninger* 1937, 40, 115, 116, tab. 22: 221; *Kolník* 1958, 381; 1961, 249).

Významnú zmenu v dovtedajších poznatkoch o osídlení Chotína v dobe rímskej priniesol až záchranný výskum, ktorý v polohe Delihegy v rokoch 1977 – 1979 realizoval P. Romsauer². Lokalita sa nachádzala na pieskovej dune na juhozápadnom okraji obce, v bezprostrednej blízkosti jedného z bývalých ramien Žitavy. Na pomerne rozsiahlej ploche (spolu okolo 8000 m²) sa vtedy podarilo odkryť časť germánskeho sídliska s viacerými obytnými i hospodárskymi objektmi. Z obytných objektov to boli zahĺbené chaty štvoruholníkového pôdorysu s kolovými jamami usporiadanými do šesťuholníka a nadzemné jedno-

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia vedeckého projektu VEGA MŠ SR a SAV č. 1/0346/15: „Kastel v Iži - súčasť limes romanus na Slovensku“ a č. 2/0121/15: „Mocenské štruktúry včasnej doby dejinnej a včasného stredoveku v archeologických prameňoch“.

² Tento príspevok venujeme nášmu kolegovi a priateľovi pri príležitosti jeho životného jubilea.

i dvojpriestorové stavby s kolovou konštrukciou. Vo viacerých prípadoch sa odkryli i žľabové útvary viacuholníkového či kruhového tvaru s priemerom 20-27 m, ktoré obkolesovali obytné chaty i zásobné jamy a hospodárske objekty. Išlo zrejme o stopy po ohradách, ktoré poukazovali na dvorcové usporiadanie štruktúry tohto germánskeho sídliska. V nálezoch dominovala keramika, najmä zlomky germánskej, v rukách hnetenej keramiky. Početne však boli medzi nimi zastúpené aj fragmenty rímsko-provinciálnej keramiky a terry sigillaty. Vyskytli sa i zlomky sklenených nádob, niekoľko spôn a ozdôb, súčasti železných nástrojov i zbraní, kostenných hrebeňov, zlomky rímskych, aj kolkovaných tehál a mince. Niekoľkokrát zistená superpozícia objektov a nálezy poukazovali na dve fázy osídlenia a jeho trvanie datoval autor výskumu rámcovo do 2. storočia až prvej polovice 4. storočia (Romsauer 1978; 1980a; 1980b). Analýza keramického fondu (Hečková 1996), sklenených nálezov (Březinová 1994), ale najmä terry sigillaty (Kuzmová 1997, 72, 73; Kuzmová/Roth 1988, 35-62) z tohto výskumu jednoznačne poukázala na mimoriadne intenzívne kontakty a čulé obchodno-výmenné vzťahy tamojšieho obyvateľstva s rímsko-provinciálnym limitným prostredím. Zjavne to podmienila a ovplyvnila už samotná poloha tohto sídliska v nevelkej vzdialenosti (približne 6 km) od rímskych hraníc na Dunaji, kde v predmestí Brigetia ležal rímsky kastel v Iži.

Úplne nové a prevratné poznatky o rozsahu a intenzite osídlenia v Chotíne v rôznych obdobiach praveku až stredoveku, ale najmä v dobe rímskej, prinieslo uplatnenie leteckej prospekcie a následné systematické povrchové zbery od konca osemdesiatych rokov minulého storočia.

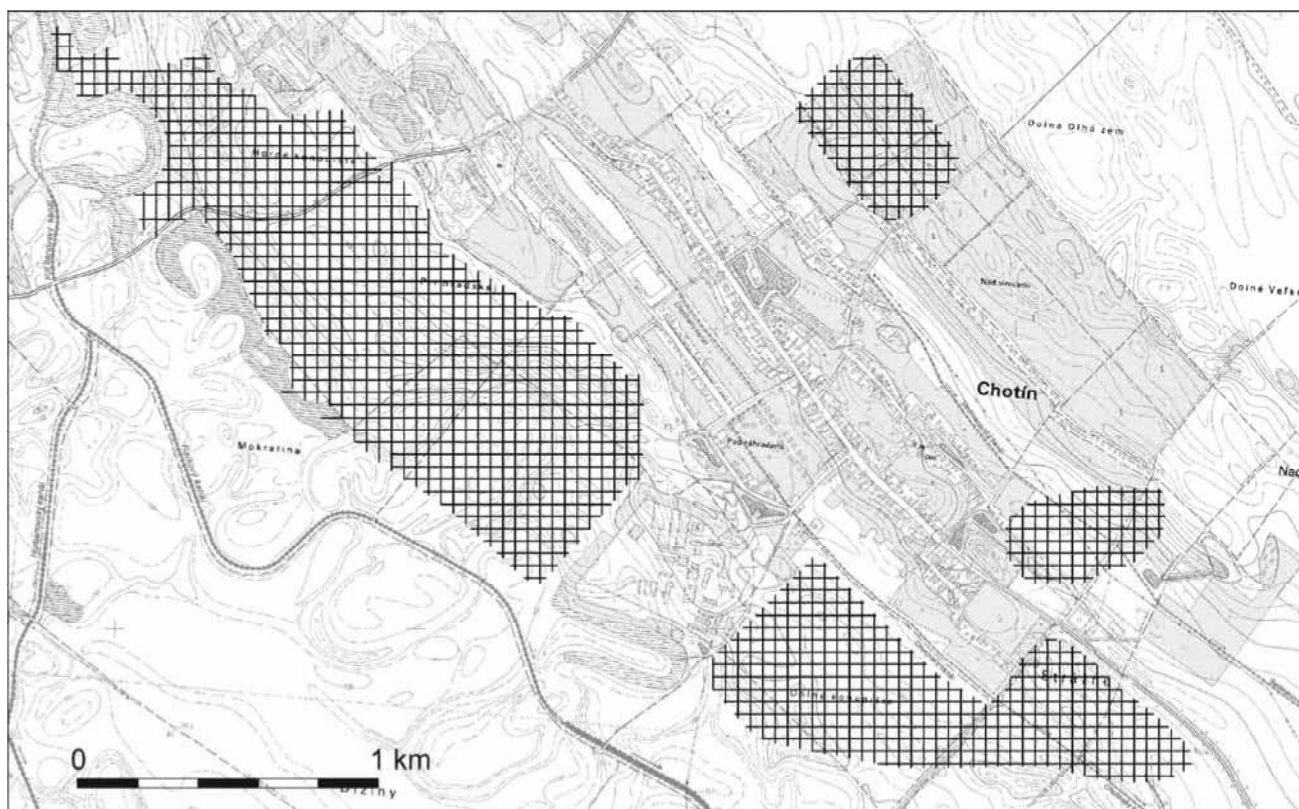
ROZSAH A DATOVANIE OSÍDLENIA V DOBE RÍMSKEJ

Na základe takmer každoročných opakovaných leteckých prieskumov sa ukázalo, že osídlenie v Chotíne zaberá mimoriadne veľký rozsah a rozprestiera sa v dĺžke viac než 5 km najmä na pleistocénnej terase a pieskových dunách pozdĺž bývalých ramien rieky Žitavy južne od obce (Blažová/Kuzma/Rajtár 2000, 38; Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1995, 55, obr. 35; 1996, 82; 1997, 78; Kopecký/Kuzma/Rajtár 1990, 100; Kuzma/Bartík 2007, 128). Stopy osídlenia sa leteckým prieskumom zistili aj v príľahlých severných a východných oblastiach obce (obr. 1), a je zřejmé, že intenzívne bol osídlený aj priestor pod dnešnou zástavbou v intraviláne obce, ako na to poukazujú viaceré evidované nálezy aj z doby rímskej (Beninger 1937, 40, 115, 116, tab. 22: 221; Kolník 1978, 138, obr. 79; Romsauer 1980a, 236). Na väčšine dokumentovaných polôh sa porastovými kontrastmi črtali husté zoskupenia zahĺbených sídliskových objektov, ojedinele i väčšie líniové, kruhové či štvorcové útvary (obr. 2: 1). Juhozápadne od obce v polohe Pri hradskej sa podarilo nasnímať i stopy žľabových útvarov, ktoré dokladajú aj v tejto polohe podobnú dvorcovú štruktúru sídliska s pravidelnými ohradami (obr. 2: 2), aká sa zistila počas výskumu v polohe Delihegy. Pri juhozápadnom okraji obce v polohe Dolné konopište sa objavil pravidelný obdĺžnikový útvar so zaoblenými nárožiami, ktorý potvrdili i geofyzikálne merania (obr. 2: 3, 4). Na základe zberových nálezov viacerých rímskych militárií z tohto priestoru i okolia možno predpokladať, že to sú stopy priekopy menšieho rímskeho poľného tábora (s plochou približne 1 ha) z obdobia markomanských vojen (Rajtár 2008, 117, obr. 5; 2014, 117-119, obr. 9).

Systematické povrchové zbery, ktoré sa v Chotíne začali realizovať od 90-tych rokov minulého storočia (Ratimorská/Žundálek 1992, 101, obr. 63: 9, 11, 12), priniesli veľmi početné doklady o tom, že vo všetkých týchto polohách bolo mimoriadne intenzívne osídlenie predovšetkým v dobe rímskej. Popri tisíckach keramických črepov sa zberom i s použitím detektoru kovov získali stovky fragmentov rôznych drobných predmetov³. Ich celkové spracovanie a vyhodnotenie si žiada viac času a priestoru⁴. Pre obmedzený rozsah tohto príspevku preto predkladáme len výber a stručný prehľad niektorých signifikantných predmetov, predovšetkým spôn, mincí a terry sigillaty, dôležitých tak pre datovanie, ako aj

³ Systematické zbery tu pravidelne realizoval Mgr. Igor Žundálek. Nálezy lokalizoval podľa jednotlivých polôh v rámci celého rozsiahleho osídlenia a odovzdal ich na uchovanie a spracovanie Archeologickému ústavu SAV.

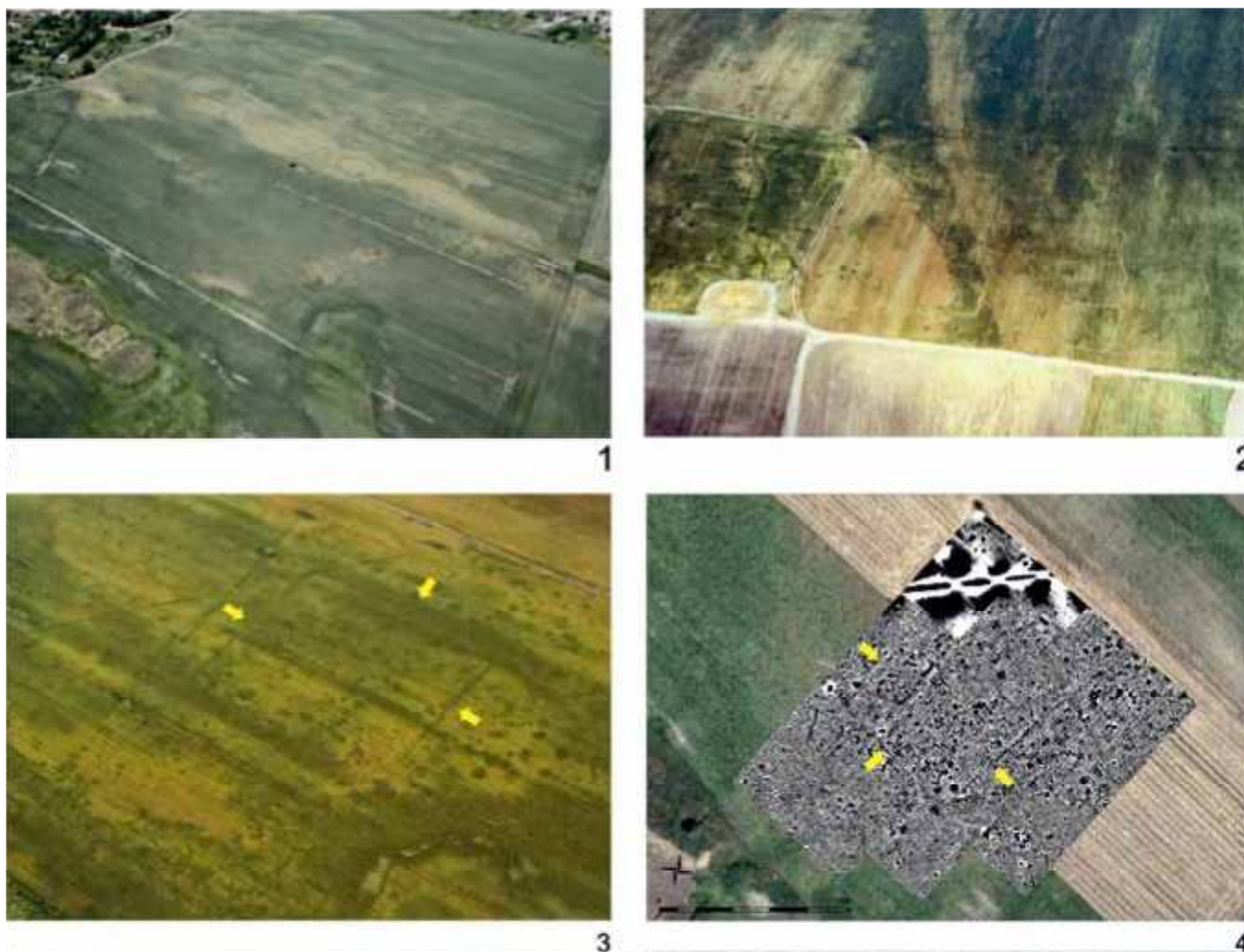
⁴ Časť nálezov rímsko-provinciálneho pôvodu spracoval a vyhodnotil J. Bukovič (2015).

Obr. 1. Chotín, okr. Komárno. Rozsah osídlenia v dobe rímskej na základe leteckej prospekcie a nálezov z povrchových zberov (na základe podkladov J. Rajtára zostavil P. Červeň)

posúdenie vývoja a významu tohto osídlenia.

Spomedzi šatových spínadiel možno za jeden z najstarších exemplárov považovať výrazne členenú sponu typu A 67 so zachycovačom prelamovaným dvomi kvadratickými a jedným kruhovým otvorom (obr. 3: 1), ktorá sa našla pri výskume M. Duška v polohe Chotín II (Kolník 1958, 381, obr. 1: 4-4a, tab. 1: 1a-b). Podľa jej tvarovania a kratšej nôžky patrí už k mladším variantom datovaným do stupňa B1b-c, resp. do klaudiovsko-flaviovského obdobia okolo polovice 1. storočia n. l. (Kolník 1971, 514-518, obr. 16: 9, 10). Zo zberových nálezov možno k rovnako včasným exemplárom zrejme zaradiť aj fragment bronzovej spony s krídelkami (obr. 3: 2). Zachovala sa z nej iba poškodená hlavica s krátkou časťou lučička, takže jej bližšie zaradenie je problematické, ale patrí zrejme k včasnejším variantom 238a podľa Garbschovho triedenia (Garbsch 1965, 49-51, obr. 19). Z Chotína pochádza i jeden celý exemplár spony s krídelkami, ktorý však patrí k mladším variantom Garbsch 238v, datovaným do prvej polovice 2. storočia (Kolník 1978, 138, obr. 79: 2). Do druhej polovice 1. storočia možno zo zberov zrejme zaradiť poškodenú doštičkovitú rímsko-provinciálnu sponu (obr. 3: 3) so stredovou výzdobou v podobe koncentrických kruhov a šarnierovým zapínaním (Riha 1979, 180-182, tab. 57: 1502, 1517; 58: 1539). Z druhej polovice 1. až prvej polovice 2. storočia sú v nálezhoch zastúpené viaceré menšie fragmenty jednodielnych výrazne členených spôn typu A 70 (obr. 3: 4a), niektoré s trapézoidnou nôžkou typu Jobst 4F (obr. 3: 4b). Omnoho početnejšie sa potom vyskytujú spínadlá z 2. až začiatku 3. storočia, čo napovedá aj o zvýšenej intenzite osídlenia. Do tohto obdobia možno zaradiť viacero trúbkovitých spôn od fragmentov menších exemplárov A 85 až po masívne spínadlá zjavne panónskeho pôvodu (obr. 3: 5, 6). Najpočetnejšie sú však zastúpené celými exemplármi i zlomkami výrazne členených spony typu A 84 bez opornej platničky (obr. 3: 7, 8), ktoré sa vyskytli dosiaľ v počte 19 kusov. Vo všeobecnosti sa datujú do stupňa B2b až B2/C1, od fláviovského obdobia po tretiu štvrtinu 2. storočia (Varsík 2011, 42).

Obr. 2. Chotín, okr. Komárno. 1 – Stopy archeologických objektov črtajúcich sa v obilnom poraste na leteckej snímke polohy Dolné konopište; 2 – Stopy zahĺbených sídliskových objektov a žlabových útvarov naznačujúcich dvorcovú štruktúru sídliska v polohe Pri hradскеj; 3 – Stopy sídliskových objektov a priekopy ohraničujúcej pravidelný obdĺžnikový pôdorys pravdepodobne krátkodobého rímskeho tábora z obdobia markomanských vojen v polohe Dolné konopište na leteckej snímke; 4 – Výsledná mapa geofyzikálnych meraní. 1-3 foto I. Kuzma; 4 zostavil M. Vlach

Zo zberových nálezov v hojnom počte pochádzajú celé kusy i fragmenty rímsko-provinciálnych kolienkovitých spôn typu Jobst 13C-D (obr. 4: 11-15), ktorých sa v Chotíne našlo dovedna 16 exemplárov. Tieto spony patrili v druhej polovici 2. až začiatkom 3. storočia k bežnej súčasťi odevu rímskych vojakov. Prevažujú aj v nálezoch z blízkeho drevozemného tábora v Iži, datovaného do obdobia markomanských vojen (Kuzmová/Rajtár 2010, 15; Rajtár 1992, 158, obr. 15: 5-8), preto je možné, že i časť týchto spôn v Chotíne môže súvisieť s pohybom rímskych vojsk a s vybudovaním už zmieneného dočasného poľného tábora v tomto období. Poukazujú na to i nálezy viacerých súčastí rímskej výzbroje a výstroja (Rajtár 2014, 117-119, obr. 9). Sú to fragmenty krúžkového panciera, dva uzávery segmentového alebo šupinového panciera i bronzová šupina z takéhoto panciera, fragment z prilby, trojkrídielkový hrot šípu, fragment závesu meča, cvok z podošvy obuvi, olovnica i viaceré fragmenty kovaní, ktoré majú paralely na náleziskách z doby markomanských vojen (obr. 4: 1-10, 16-20).

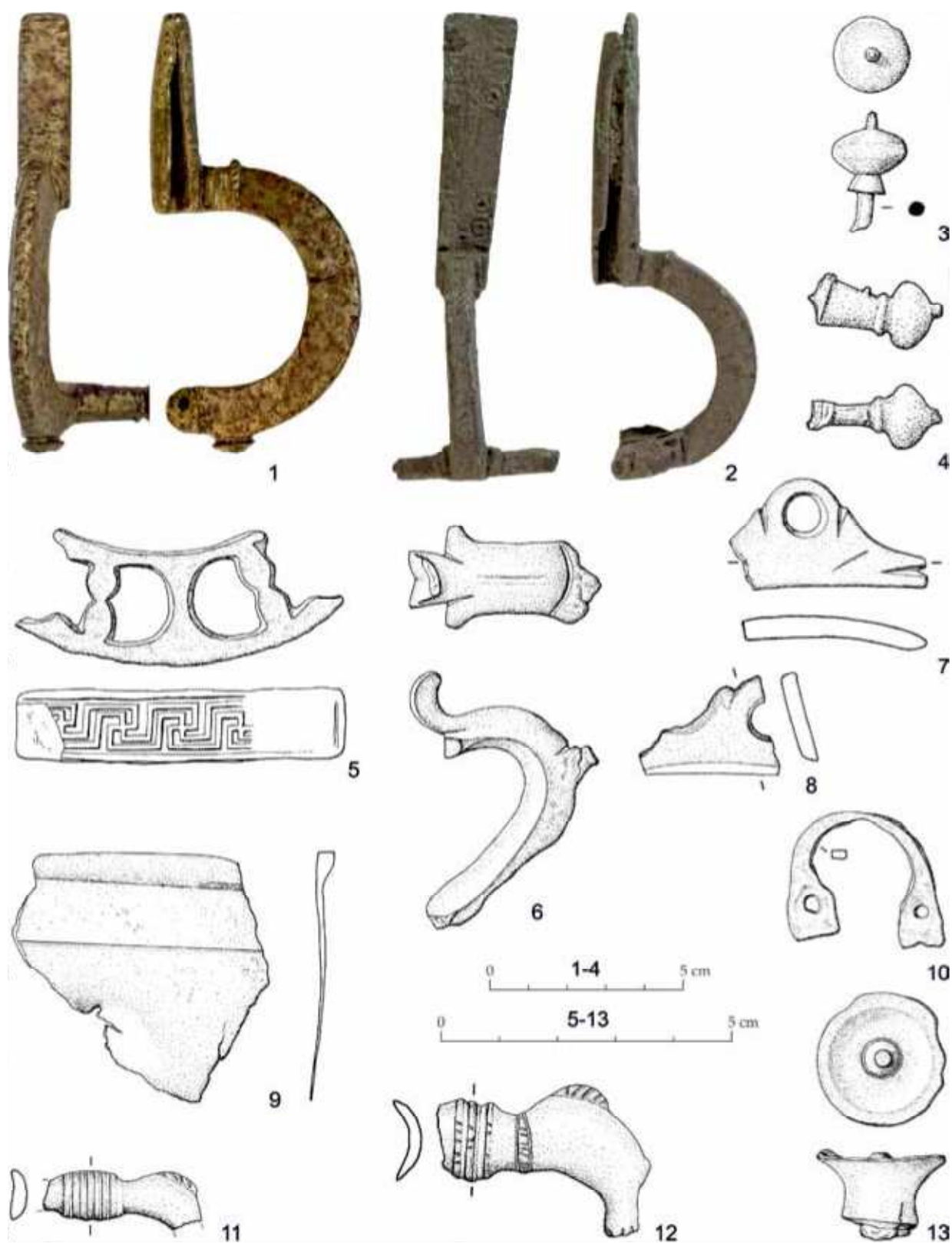
Spínadlá z obdobia po markomanských vojnách a z prvej polovice 3. storočia reprezentujú v zberových nálezoch najmä samostrelové spony s vysokým zachycovačom Almgrenovej skupiny VII, ktorých sa dosiaľ v Chotíne našlo dovedna 10 exemplárov, väčšinou sa zachovali len vo fragmentoch (obr. 3: 9, 10). Do druhej polovice 3. a na začiatok, resp. do polovice 4. storočia potom možno zaradiť viaceré jednodielne spony s hrotitou nôžkou (obr. 3: 11-14).

Obr. 3. Chotín, okr. Komárno. Výber spôn zo zberových nálezov.
Kresby: J. Meszárošová, N. Vaššová; foto: P. Červeň

Obr. 4. Chotín, okr. Komárno. Výber rímskych militárií zo zberových nálezov.
Kresby: J. Meszárošová, N. Vaššová; Foto: P. Červeň

Obr. 5. Chotín, okr. Komárno. Výber zberových nálezov ramienkových cibulkovitých spôn, bronzových nádob a kovaní drevených skriniek. Kresby: J. Meszárošová, N. Vaššová; foto: P. Červeň

Zo 4. storočia pochádza aj viacdielna samostrelová spona s pravouhlou nôžkou, ktorej pásikový lučík je zdobený puncovaným esovitým motívom (obr. 3: 15). Veľmi pozoruhodný je početný výskyt (celkom 14 kusov) rímsko-provinciálnych ramienkových cibulkovitých spôn, z ktorých sa však väčšinou zachovali len zlomky v podobe ramienok alebo cibulkovitých gombíkov. Jeden z väčších poškodených exemplárov má masívnu nôžku zdobenú priečnymi zárezmi, druhý dvomi a tromi párami krúžkových očiek (obr. 5: 1-4). Takéto masívne spínadlá patrili v 4. storočí v rímskych limitných oblastiach k typickým vojenským sponám. Keďže ide o zberové nálezy, je ťažké posúdiť, akým spôsobom sa sem mohli dostať. Je možné, že obchodom ako módnym artiklom. Nie je však vylúčené, že ich niektorí jedinci mohli získať počas služby v rímskom vojsku, prípadne ako lup pri vpádoch na rímske územie.

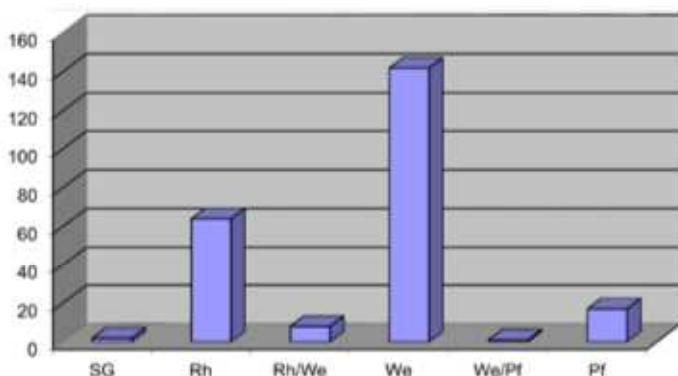
Okrem zmienovaných šatových spínadiel sa v zberových nálezoch z Chotína vyskytli i mnohé ďalšie importované predmety rímsko-provinciálneho pôvodu. Sú medzi nimi zastúpené i fragmenty niekoľkých bronzových nádob. Masívna nôžka zdobená plastickým meandrovým motívom patrila pravdepodobne k veľkému situlovému vedru typu E 24 alebo E 25 (obr. 5: 5), ktoré sa datujú do augustovského až flaviovského, resp. i neskoršieho obdobia (Kunow 1983, 18). Ďalší, značne korodovaný fragment masívneho ucha je ťažšie zaradiť (obr. 5: 6). Podľa odlomeného výčnelka a opierky pre palec by mohol patriť ku kanvici typu E 128, resp. Radnóti 75 (Radnóti 1938, 151-155, tab. XIII: 75), ktoré sa datujú do 3. storočia. Dva zlomky atáš s otvorom pre pohyblivé držadlo pochádzajú zrejme zo žliabkovaných vedier typu E 47 - 49 (obr. 5: 7, 8), ktoré sa datujú do druhej polovice 2. až prvej polovice 3. storočia (Kunow 1983, 20), v naddunajskom barbariku do stupňov B2/C1 až C1 (Jílek 2012, 48). Ďalšie zlomky možno priradiť k vedrám typu E 39 - 40 (obr. 5: 9, 10).

Viacerými exemplármi sú v zberových nálezoch z Chotína doložené aj kovania rímskych drevených skriniek. Popri dvoch zlomkoch držiadiel v podobe štylizovaných delfínov (obr. 5: 11, 12) k nim patria aj štyri pomerne masívne kovania zvonovitých tvarov s kužeľovitým výčnelkom v strede (obr. 5: 13). Takéto držadlá a kovania sa vyskytujú po dlhú dobu na celom rímskom území (Gáspár 1986, 12, tab. 280; Riha 2001, 21-25, 77, obr. 45)

K najpočetnejším dovážaným produktom z rímsko-provinciálneho prostredia však patrili keramické nádoby, z ktorých sa na germánskych sídliskách v Chotíne nazbieralo takmer 1500 zlomkov. Už J. Hečková pri analýze keramického fondu z výskumu v polohe Delihegy poukázala na vysoký podiel (viac než 20 %) rímsko-provinciálnej keramiky (Hečková 1996, 13). Z analýzy zberových náleзов vyplýva, že podobne vysoký podiel dosahovala importovaná rímska keramika najmä v 3. a 4. storočí aj v ostatných častiach osídleného areálu. Dovážali sa viaceré druhy úžitkovej keramiky predovšetkým panónskej proveniencie, sivá drsná, ale i jemná tehlová a sivá keramika, tzv. raetska keramika, z glazovanej keramiky najmä mortáriá. Tvarovo najčastejšie sú zastúpené hrnce, misy a džbány, menej časté sú poháre, zásobnice, taniera a pokrievky (Bukovič 2015, 43-56). Osobitnú kategóriu importovaného stolového riadu tvorí terra sigillata.

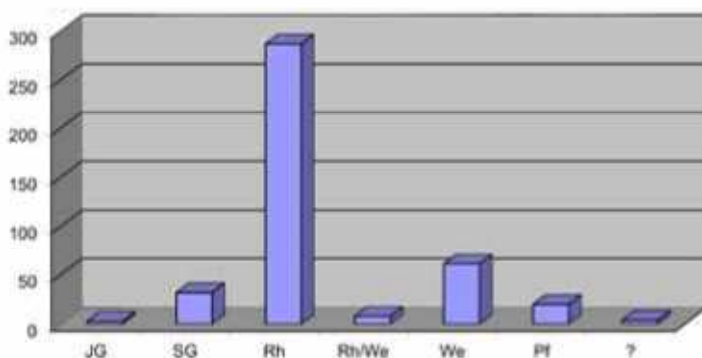
TERRA SIGILLATA

Významnú časť rímsko-provinciálnych výrobkov z katastra obce Chotín predstavujú nálezy terra sigillaty, importované do stredodunajskej oblasti z hrnčiarskych centier západorímskych provincií. Doteraz boli známe iba z germánskeho sídliska v polohe Delihegy. Ide o rozsiahly súbor náleзов (234 ks), ktorý bol pri poslednom komplexnom spracovaní tejto keramiky z predpolia severopanónskych hraníc vyhodnotený ako najpočetnejší, a to nielen na území dnešného juhozápadného Slovenska, ale aj priľahlej oblasti naddunajského barbarika, zahŕňajúcej aj južnú Moravu a severnú časť Dolného Rakúska (Kuzmová 1997, 15). Na základe typologickej analýzy tu boli doložené výrobky štyroch dielní (obr. 6), medzi ktorými výrazne prevládala terra sigillata z Westerndorfu (60,7 %), pričom podiel rheinzabernského tovaru bol takmer o polovicu menší (27,3 %). Pomerne malá skupina terra sigillaty z Pfaffenhofenu mala skôr doplňujúci ráz (7,3 %; Kuzmová 1997, 72, 73, 122, 123; pozri tiež /180/

Obr. 6. Skladba terry sigillaty z germánskeho sídliska v polohe Chotín-Delihegy podľa výrobných centier: SG – stredná Galia (2 ks), Rh – Rheinzabern (64 ks), Rh/We – Rheinzabern alebo Westerndorf (8 ks), We – Westerndorf (142 ks), We/Pf – Westerndorf alebo Pfaffenhofen (1 ks), Pf – Pfaffenhofen (17 ks).

Podľa Kuzmová 1997, 72, Tabelle 28

Obr. 7. Skladba terry sigillaty získanej prospekciou na ďalších lokalitách v katastri obce Chotín podľa výrobných centier:

JG – južná Galia (3 ks), SG – stredná Galia (32 ks), Rh – Rheinzabern (287), Rh/We – Rheinzabern alebo Westerndorf (8 ks), We – Westerndorf (61 ks), Pf – Pfaffenhofen (21 ks), ? – neurčiteľná dielňa (4 ks). Autor: K. Kuzmová

spracovania nálezov možno poukázať na niektoré skutočnosti vyplývajúce z ich rámcového typologického zaradenia. Na základe neho možno konštatovať, že na rozdiel od doterajších poznatkov je tu zastúpené širšie spektrum dielní (juho- a stredogalské výrobné centrá, Rheinzabern, Westerndorf a Pfaffenhofen), pričom je odlišný aj percentuálny podiel ich výrobkov v rámci daného súboru (obr. 7).

Jedným z najdôležitejších je zistenie, že k doteraz známym výrobným okruhom pribudol juhogalský, reprezentovaný ojedinelými zlomkami reliéfnej terry sigillaty z konca 1. a začiatku 2. stor. Predstavujú síce iba 0,7 % skúmaného súboru, ale ich výskyt je významným dokladom rímsko-germánskych kontaktov v predpolí Brigetia už v tomto období, keď jeho ľavobrežné predmestie lokalizované pri obci Iža ešte nebolo vybudované (Kuzmová/Rajtár 2010, 15). Intenzívnejší prílev terry sigillaty však aj v tomto prípade možno zaznamenať až od polovice 2. stor., a to prostredníctvom stredogalských a rheinzabernských výrobkov, ku ktorým neskôr pribudla aj sigillata z Westerndorfu a Pfaffenhofenu. Podiel terry sigillaty zo strednej Galie, datovateľný medzi roky 145/150-180, je v rámci nových nálezov z Chotína výrazne vyšší (7,7 %) ako bol doteraz (0,8 %). Patrí k nim aj súbor reliéfne zdobených výrobkov z Lezoux

Kuzmová/Roth 1988, 35-62) a zastúpenie stredogalských výrobkov dvoma fragmentmi možno považovať za viac-menej zanedbateľné (0,8%; Kuzmová/Roth 1988, 64; Kuzmová 1997, 72). Z chronologického hľadiska spadá výskyt terry sigillaty na tejto lokalite rámcovo do druhej polovice 2. až prvej polovice 3. stor., pričom väčšina dobre datovateľných nálezov pochádza zo severovského obdobia, najmä z prvej tretiny 3. stor. S predchádzajúcim, antoninovským obdobím bolo možné spojiť iba ojedinelé zlomky rheinzabernskej proveniencie (Kuzmová 1997, 72, 73).

Uvedený stav bádania značne zmenili výsledky terénnej prospekcie na dolnom toku rieky Žitavy, ktoré obohatili výskum terry sigillaty o početné nálezy z katastra obce Chotín (415 ks). Pochádzajú z viacerých blízkych polôh ležiacich v nevelkej vzdialenosti od germánskeho sídliska Chotín-Delihegy, severozápadne až južne od neho. Z kvantitatívneho hľadiska ide o takmer dvojnásobne vyšší počet nálezov, ako bol z tejto lokality doteraz známy. Hoci analýza tohto súboru ešte nie je ukončená, už v tejto fáze

pochádzajúci z polohy Chotín-Horné konopište. Ide o tovar majstrov Criciro, Cinnamus a Mammius(?), ako aj o výrobky zhotovené v štýle Banuus(?) a Paternus II. Zvlášť dôležitá je terra sigillata z dielni Cinnamus a Paternus II, ktorá je v Panónii známa z kontextov spätých s markomanskými vojnami (bližšie pozri príspevok K. Kuzmovej v tomto zborníku). Nové nálezy sa významne dotkli aj pomeru rheinzabernskej a westerndorfskej sigillaty, dvoch doteraz dominantných skupín výrobkov. Na rozdiel od nálezov z polohy Chotín-Delihegy medzi nimi výrazne prevažuje tovar z Rheinzabernu (69,1 %) nad westerndorfským (14,7 %). Uvedené skutočnosti ovplyvnili aj percentuálne zastúpenie výrobkov z dielne Pfaffenhofen (4,8 %), ktoré patria medzi najmladšie nálezy tohto súboru, rámcovo datované do prvej polovice 3. stor.

Aktuálny stav bádania zatiaľ neumožňuje špecifikovať celkové spektrum sigillaty a vývoj jej prílevu na túto lokalitu. Jej bližšie typologické a chronologické určenie umožní až detailná analýza a vyhodnotenie príslušných nálezov. V každom prípade, skladba terra sigillaty z Chotína bola jednoznačne závislá od zásobovania priľahlej časti provincie touto keramikou, najmä vojenských pozícií na severopanónskom limite, osobitne Brigetia a od doby markomanských vojen aj jeho predmostia v Iži. Svojou kvantitou sa tieto nálezy (spolu 649 ks) výrazne vymykajú z rámca ostatných germánskych lokalít ležiacich severne od hraníc Panónie, čo dovoľuje predpokladať jeho výnimočné postavenie v tomto priestore.

MINCE

Do dnešných dní (stav v r. 2016) bolo z územia dnešného Chotína⁵ zaevidovaných dovedna 747 rímskych mincí (tabela 1). V porovnaní s dosiaľ spracovanými nálezovými súbormi mincí z germánskeho osídlenia v predpolí severopanónskeho limitu tento počet reprezentuje ich najväčší výskyt. Napr. z germánskej osady v Hurbanove sa eviduje 118 rímskych mincí (*Kolníková 2002, 299-301, tab. 1*), zo Zohora je ich 121 (*Elschek/Kolníková 2016*).

V prvom súpise nálezov rímskych mincí zo Slovenska (*Ondrouch 1964*) sa Chotín neobjavil. Až v treťom súpise z roku 1978 sa uvádza nálezový exemplár z presne neurčenej polohy v Chotíne, a to stredný bronz cisára Maximina (235-238) a ďalší, malý bronz Valentiniana I. (364-375). Obidve mince zachránil M. Dušek počas svojich prieskumov na lokalite. Uložené sú v zbierke Archeologického ústavu SAV (*Hlinka et al. 1978, č. 67 a 101*). V tomto súpise zverejnil informáciu aj J. Polakovič, vtedajší správca numizmatickej zbierky Západoslovenského múzea v Trnave, že je v nej uložených 93 rímskych mincí z Chotína, získaných od J. Pöstényiho, objavených pred rokom 1940. Ako nálezisko sa uvádza Felső Hetény, Sülyedt-vár (*Hlinka et al. 1978, č. 111*).

Nové početné prírastky sú evidované až od 90-tych rokov minulého storočia. Mimoriadnu zásluhu na záchrane veľkého počtu rímskych mincí z tejto lokality má I. Žundálek, ktorý nálezisko v Chotíne dlhoročne sledoval a mince tu pravidelne zbieral po poľnohospodárskych či stavebných aktivitách. Počas jedného z prvých prieskumov, realizovaného roku 1991 spolu s P. Ratimorskou v polohe Horné konopište, objavili štyri mince – denár Alexandra Severa z rokov 222 – 235, antoninianus Claudia II. Gothica z rokov 268 – 270 a dva folisy Constantina I. razené v priebehu rokov 306 – 337 (*Ratimorská/Žundálek 1992, 101*). Tieto, ako aj všetky ostatné mince z Chotína, lokalizované podľa polôh v rámci rozsiahleho germánskeho osídlenia (obr. 1), odovzdal na spracovanie a zverejnenie numizmatickému pracovisku Archeologického ústavu SAV v Nitre, kde sú aj uložené (*Hunka/Kolníková 1996, 95; 1997, 85; 1999, 61; 2001, 92, 93; 2002, 73; 2003, 62, 63; 2004, 76; 2006, 99, 100; 2007, 91; 2008, 74, 75*). Je však pravdepodobné, že odtiaľ pochádzajú aj ďalšie, neevidované exempláre, ktoré tu vyzbierali hľadači s detektormi kovov a skončili v súkromných zbierkach. V tomto príspevku sa mince posudzujú ako jeden celkový súbor bez archeologického kontextu (ich spracovanie podľa jednotlivých polôh bude úlohou

⁵ Po spracovaní príspevku sa získali údaje o ďalších, prinajmenej 48 nálezoch rímskych mincí z Chotína, čím sa celkový počet evidovaných exemplárov zvýšil na 795 kusov.

Tabela 1. Prehľad nálezov mincí z Chotína podľa vydavateľov (použité skratky D – denár, Ant – antoninianus, VB – veľký bronz = sestercius, dupondius, SB – stredný bronz = as, MB – malý bronz = folis, centenionalis, maiorina). Podľa podkladov E. Kolníkovej zostavil P. Červeň

Vydavateľ	Doba vlády	Aureus /Solidus	Denár/ Ant	VB	SB	MB	Mincovne	Spolu
Rímska republika								
C.Mamilius Limentanus	82 - 81		1					1
L.Mussidius Longus	43-42		1					1
Marcus Antonius	32-31		3					3
Rímske cisárstvo								
1. storočie								
Augustus	27 - 14		2					2
Tiberius	14 - 37				1		Rím	1
Nero	54 - 68				1		Rím	1
Vespasianus	69 - 79		1		1		Rím	2
Domitianus	81 - 96				2		Rím	2
Nerva	96 - 98			1			Rím	1
neurčené	1. stor.			1	2		Rím	3
2. storočie								
Traianus	98-117		5	3	4		Rím	12
Hadrianus	117 - 138		2	4	10		Rím	16
Antoninus Pius	138 - 161		2		3		Rím	5
Faustina I			1		2		Rím	3
Marcus Aurelius	161 - 180			2	1		Rím	3
Faustina II.			2		2		Rím	4
Lucius Verus	161 - 169		1	1			Rím	2
Commodus	176 - 192		2				Rím	2
Neurčené	2. stor.		3		2			5
3. storočie								
Septimius Severus	193 - 211		3				Rím	3
Iulia Domna			1				Rím	1
Caracalla	198 - 217		3				Rím	3
Severus Alexander	222 - 235		7	1			Rím	8
Iulia Mamaea			1					1
Maximinus I. Thrax	235 - 238				1			1
Gordianus III.	238 - 244		5		1		Antiochia	6
Philippus I.	244 - 248		2		1			3
Philippus II.	244 - 249				1		Viminacium	1
Traianus Decius	248 - 251		1				Rím	1
Herennia Etruscilla			3				Rím	3
Herennius Etruscus	250 - 251		1					1
Trebonianus Gallus	251 - 253		2					2
Volusianus	251 - 253				1		Viminacium	1
Valerianus I.	253 - 259		4				Rím	4
Gallienus	253 - 268		26				Antiochia, Miláno, Rím, Siscia	26
Salonina			2					2
Tetricus I.	268 - 273		1					1
Claudius II. Gothicus	268 - 270		23				Siscia, Rím,	23
Aurelianus	270 - 275		25				Cyzicus, Rím, Siscia	25
Tacitus	275 - 276		4				Lugdunum, Rím, Ticinum	4
Probus	276 - 282		10				Rím, Siscia, Ticinum	10
Neurčené	3. stor.		19					19

Tabela 1. Pokračovanie

Vydavateľ	Doba vlády	Aureus /Solidus	Denár /Ant	VB	SB	MB	Mincovne	Spolu
4. storočie								
Diocletianus	284 - 305		3				Heraclea, Siscia	3
Maximianus Herculus	286 - 305		5		2		Antiochia, Siscia	7
Galerius Maximianus	293 - 311		1					1
Maximinus II. Daza	305 - 313					1		1
Maxentius	306 - 312					1		1
Licinius I.	308 - 324					13	Arelate, Heraclea, Siscia	13
Constantinus I.	306 - 337					105	Aquileia, Heraclea, Cyzicus, Rím, Siscia, Thessalonika, Ticinum, Trier	105
Crispus	317 - 326					11	Lugdunum, Siscia, Thessalonika	11
Constantinus II.	337 - 340					18	Aquileia, Constantinopolis, Cyzicus, Siscia	18
Constantius II.	337 - 361					119	Antiochia, Aquileia, Constantinopolis, Cyzicus, Heraclea, Nicomedia, Rím, Sirmium, Siscia, Thessalonika	119
Constans	337 - 350					50	Aquileia, Cyzicus, Heraclea, Lugdunum, Siscia, Thessalonika	50
Constantius Gallus	351 - 354					12	Aquileia, Sirmium, Siscia	12
Iulianus Apostata	355 - 363					10	Sirmium, Siscia	10
Valentinianus I.	364 - 375					65	Alexandria, Arelate, Heraclea, Rím, Thessalonika, Siscia	65
Valens	364 - 378					70	Alexandria, Aquileia, Constantinopolis, Cyzicus, Heraclea, Lugdunum, Rím, Sirmium, Siscia	70
Gratianus	367 - 386					8	Arles, Siscia	8
Valentinianus II.	375 - 392					2	Rím, Thessalonika	2
Theodosius I.	379 - 395					1	Siscia	1
Neurčené	4. stor.					30		30
5. storočie								
Honorius	395 - 423					3		3
Arcadius	395 - 408					1	Aquileia	1
Spolu			178	13	38	518		747

budúcej analýzy).

Výnimku predstavujú nálezové exempláre z výskumu P. Romsauera, realizovaného v rokoch 1977 - 1979 „v polohe Delihegy, na juhozápadnom okraji obce, v bezprostrednej blízkosti jedného z bývalých ramien Žitavy“, označenej ako Chotín VI (Romsauer 1978, 207-209). Podľa početných predmetov objavených v priestore osady autor datoval osídlenie do obdobia od 2. až po začiatok 4. storočia. Počas pokračujúceho výskumu v roku 1978 tu P. Romsauer objavil 7 rímskych mincí (tabela 2; Kolníková 1980, 157). Na ich základe, ako aj s ohľadom na iné artefakty, datovanie osady spresnil do 3. až prvej polovice 4. storočia (Romsauer 1980a, 235). V záverečnej fáze výskumu germánskej osady v polohe Delihegy neboli objavené žiadne mince (Romsauer 1980b, 183-185). Podľa dosiaľ evidovaných nálezov mincí sa potvrdzuje pôvodný predpoklad P. Romsauera (1978, 208) o dvojfázovom osídlení lokality v polohe Delihegy.

Tabela 2. Mince z výskumu P. Romsauera 1978. Podľa podkladov E. Kolníkovej zostavil P. Červeň

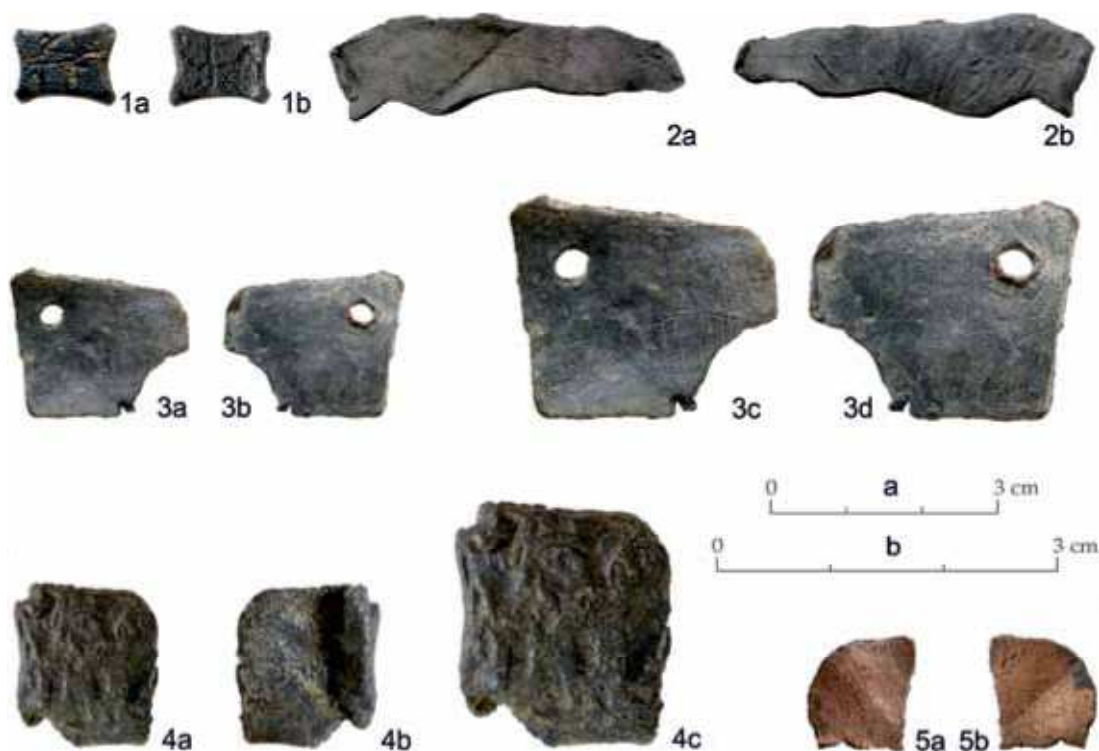
Vydavateľ	Doba vlády	Aureus /Solidus	Denár /Antoninianus	VB	SB	MB
Marcus Aurelius	161-180			1		
Commodus	176-192		1			
Alexander Severus	222-235		1			
Gallienus	253-268		3			
Philippus	244-248				1	
Neurčený	3. storočie		1			
Diokletianus	284-305					1
Licinius	307-323					1
Valentinianus I.	364-375					1
Spolu			6	1	1	3

V súbore doteraz zozbieraných jednotlivých mincí z Chotína sa ako najstaršie evidujú dva republikánske denáre z 1. storočia pred Kr. a 3 tzv. legionárske denáre Marka Antonia z tridsiatych rokov pred zmenou letopočtu. V Chotíne je doložené neskorolaténske osídlenie datované do stupňa LTD1 (*Bujna 2012, 343*), s ktorým by ich výskyt mohol súvisieť. Dva z nich (C. Mamilius Limetanus a Marcus Antonius) boli objavené v nevelkej vzdialenosti od neskorolaténskej osady. Nie je však vylúčené, že môžu súvisieť už s germánskym osídlením. Môžu totiž odzrkadľovať známu Tacitovu informáciu o obľube kvalitných strieborných rímskych republikánskych denárov, najmä serratov, u Germánov (*Tacitus, Germania 5*).

Začiatok výskytu rímskych cisárskych mincí v Chotíne reprezentujú razby z 1. storočia – dosiaľ sa ich eviduje 12 (Augustus – Nerva). V tomto súbore prevažujú bronzové mince – asy, okrem troch denárov. Vzhľadom na predpoklad vzniku germánskeho osídlenia na tejto lokalite okolo polovice 1. storočia n. l., ako to dokladajú niektoré chronologicky citlivé predmety, aj tieto mince sa sem pravdepodobne dostali až v tomto, resp. v nasledujúcom období. Počet mincí tu výrazne vzrástol v 2. storočí, evidovaných je 52 exemplárov (zastúpené sú razby Traiana až Commoda). Okrem denárov sú medzi nimi aj sestercie, dupondie a asy. Germánske osídlenie sa začalo vzmáhať a nadobudlo mimoriadnu intenzitu v priebehu 3. storočia. Z obdobia od Septimia Severa po Proba sa tu eviduje 149 mincí, väčšina je z druhej polovice 3. storočia. Počet 527 mincí razených v priebehu 4. storočia (najmä za Konštantínovcov) naznačuje, že germánske osídlenie v Chotíne v tom čase dosiahlo najväčší rozmach. V súbore mincí z tohto obdobia sú však zastúpené iba drobné bronzové razby – folisy, centenionalisy, eviduje sa niekoľko maiorin. Štyri drobné mince z obdobia vlády cisárov Honoria a Arcadia, teda z konca 4. a začiatku 5. storočia naznačujú ešte pretrvávanie, ale aj postupný zánik germánskeho osídlenia v rušnej dobe sťahovania národov.

Pokiaľ ide o mincovne, ktoré sa podieľali na razbe mincí zastúpených v nálezovom fonde z Chotína, v 1. – 2. storočí ide v celom rozsahu o razby mincovne v Ríme. V 3. a 4. storočí je už zastúpenie mincovní značne rôznorodé, sú to Alexandria, Antiochia, Arelate, Arles, Aquileia, Constantinopolis, Cyzicus, Heraclea, Lugdunum, Milano, Nicomedia, Thessalonika, Ticinum, Trier, Syrmium a predovšetkým Siscia. Pri mnohých minciach, v dôsledku zlého stavu zachovalosti, sa nepodarilo mincovňu identifikovať.

V dosiaľ evidovanom súbore z Chotína nie sú žiadne zlaté mince, početné nie sú ani razby zo striebra (denáre a časť antoninianov). Vysoký počet mincí a ich zloženie však naznačuje, že v Chotíne postupne vznikla dôležitá trhová osada, ktorej obyvateľstvo udržiavalo a rozvíjalo čulé obchodno-výmenné vzťahy s neďalekou limitnou oblasťou v Panónii. Tento predpoklad sa opiera aj o nálezy určitého druhu predmetov, ktoré môžu súvisieť s trhovými aktivitami.

Obr. 8. Chotín, okr. Komárno. Olovené závažie (1a-b), etikety (2a-b, 3a-d, 5a-b) a plomba (4a-c). 3c-3d a 4c – mierka b, ostatné mierka a. Foto: P. Červeň

Sú to:

1. Olovený obdĺžnikový predmet s hmotnosťou 5,00 g, veľkosti 8,52-11,96 mm, s hrúbkou 4,14-4,54 mm, na obidvoch stranách s vyrytými znakmi, ktorý pravdepodobne predstavuje závažie (obr. 8: 1a-b; č. num. kat. AÚ SAV 9803).

2. Olovený predmet neurčitého pretiahnutého tvaru, na jednej strane s vyrytými znakmi, s hmotnosťou 6,25 g, veľkosti 46,67-9,58 mm, s hrúbkou 1,45 mm, ktorý možno označiť za tovarovú etiketu (obr. 8: 2a-b; č. num. kat. AÚ SAV 9809),

3. Olovený predmet nepravidelného obdĺžnikového tvaru s jedným koncom odlomeným, s druhým prevrútaným. Na ploche sú vyryté nečitateľné znaky. Pravdepodobne tovarová etiketa má hmotnosť 3,71 g, veľkosť 18,18-22,99 mm, hrúbku 1,27 mm (obr. 8: 3a-d; č. num. kat. AÚ SAV 9744).

4. Olovený predmet nepravidelného štvorcového tvaru, na jednej strane s dovnútra skrúteným okrajom, v obidvoch rohoch vyštrbeným, pôvodne pravdepodobne s otvorom. Na lícnej strane je náznak reliéfnej výzdoby, zviaera (človek so zvieracou hlavou?), orientované vľavo. Druhá strana je hladká. Pravdepodobne tovarová etiketa má veľkosť 21,00-18,07 mm, hrúbku 1,78 mm, hmotnosť 6,90 g (obr. 8: 4a-c; č. num. kat. AÚ SAV 9619).

5. Medená štvrtina pôvodne okrúhleho predmetu bez označenia, hmotnosť 1,49 g, veľkosti 13,08-14,85 mm, s hrúbkou 1,142 mm. Pravdepodobne ide o časť tovarovej etikety (obr. 8: 5a-b; č. num. kat. AÚ SAV 8938).

S veľkou pravdepodobnosťou tieto predmety predstavujú tovarové plomby či etikety (pozri k tomu napr. *Leukel 2002*).

Pri úvahách o trhovej funkcii germánskej osady v priestore dnešnej obce Chotín treba pripomenúť, že v sledovanom súbore je veľký počet prevrútaných rímskych mincí, aký nebol dosiaľ evidovaný na žiadnej inej lokalite z rímsko-germánskeho obdobia na území Slovenska. Nie je preto vylúčené, že prevrútané mince, navlečené v určitom počte na povrázok, mohli predstavovať istú peňažnú hodnotu. Trhovník ich tak mal k dispozícii a s prehľadom o počte mohol s nimi manipulovať.

Treba však brať do úvahy aj výskyt takto upravených rímskych mincí vo včasnostredovekom nálezovom prostredí, najmä v tzv. slovansko-avarských hrobách. V tejto súvislosti sa nálezy podobných exemplárov interpretujú ako amulety s magicko-apotropajnou funkciou. Na väčšine dieťaťa na zavesenie nerešpektuje obraz hlavy cisára na averze, ani ikonografiu reverzu (Kolníková 1973, 129-137). Veľký počet prevrtných mincí z Chotína však takúto ich funkciu nenaznačuje. Ani v žiadnom z germánskych hrobov odkrytých na Slovensku sa prevrtné rímske mince nezaznamenali. Rovnako tak nie sú doklady o použití mincí ako súčastí šperkov, ako sa vyskytujú u niektorých populácií až do dnešných dní (napr. v Oriente, na Balkáne alebo u Rómov). Tu však ide o mince z drahých kovov, nie výlučne o bronzové razby, ako je to v prípade Chotína. Vzhľadom na ich predpokladaný obeh v obchodno-výmenných vzťahoch aj pri veľkom počte prevrtných mincí prichádza do úvahy najmä ich peňažno-obchodná funkcia.

Domnievame sa, že napriek mimoriadne vysokému počtu nájdených rímskych mincí (spolu 747 exemplárov), ide len o zlomok rímskeho peňažného obeživa, ktoré sem prúdilo počas celého trvania tohto osídlenia v dobe rímskej. Značná časť z nich sa zrejme v rámci cezhraničného obchodu vrátila na panónske územie. Časť z nich (najmä denárov, ale i bronzových mincí) pravdepodobne poslúžila ako zásoba kovu a pretavila sa pri výrobe šperkov či iných predmetov, iná časť sa nepochybne distribuovala aj v rámci výmeny s germánskymi spoločenstvami v bližších i vzdialenejších regiónoch naddunajského barbarika.

ZÁVER

Poznatky získané opakovaným leteckým prieskumom a systematickým dlhoročným zberom v Chotíne dokladajú mimoriadny rozsah a intenzitu osídlenia tohto územia v dobe rímskej. Jeho počiatky možno datovať najneskôr už do druhej polovice 1. storočia n. l. V priebehu nasledujúceho 2. storočia zjavne došlo k jeho značnému rozmachu a tamojšie germánske obyvateľstvo v tom období udržiavalo bezprostredný kontakt s neďalekým rímskym prostredím, a malo zrejme i priamy prístup na územie rozvíjajúceho sa centra v Brigetiu na pravom brehu Dunaja. Svedčí o tom značný nárast prílevu importovaných rímskych produktov. V tejto súvislosti si dovoľíme predostrieť i hypotézu, že v tom čase v Chotíne už bola významná trhová osada, na ktorú by sa mohol vzťahovať i názov Kelemantia, ktorý zaznamenal antický geograf Klaudios Ptolemaios. Kládol ju na územie Germánie v okolí rieky Dunaj, ale na úrovni Brigetia (Klaudios Ptolemaios, *Geógrafiké hyfégésis II*, 11, § 30; 14, § 3). Dosiaľ sa s týmto názvom stotožňoval rímsky kastel v Iži, ale novšie výsledky výskumu ukázali, že ten v dobe Klaudia Ptolemaia ešte neexistoval (Kuzmová/Rajtár 2010, 11), preto je veľmi pravdepodobné, že to bola významná germánska osada ležiaca na sever od Dunaja oproti Brigetiu, a tou mohlo byť v tej dobe už rozsiahle sídlisko v Chotíne.

Otázne je, ako do vývoja tohto osídlenia zasiahli markomanské vojny. Napriek tomu, že priamo v priestore osídlenom Germánmi vtedy zrejme Rimania vybudovali dočasný poľný tábor, ich sídliská v okolí nemuseli zaniknúť. Mohli sa im nielen podriaďiť, ale ako spojenci s nimi aj spolupracovať a z toho i profitovať. Nepriamo by o tom mohli svedčiť aj nálezy terry sigillaty a iných predmetov datovaných práve do tohto obdobia.

K veľkému rozvoju osídlenia, ale aj obchodno-výmenných kontaktov s rímskou limitnou zónou v oblasti Brigetia došlo v nasledujúcom období koncom 2., a v prvej tretine 3. storočia, ako to najvýraznejšie dokladá výnimočný prílev terry sigillaty, ale aj ďalších rímskych výrobkov. Germánske sídliská v Chotíne sa kontinuálne rozvíjali i v ďalších obdobiach 3. a 4. storočia, keď zrejme zaznamenali aj najväčší rozsah a význam. Početné nálezy mincí zo 4. storočia, najmä nominálov s nízkou hodnotou, dovoľujú predpokladať, že ich v tom období tamojšie germánske obyvateľstvo používalo ako peňažný ekvivalent tovaru prinajmenej pri obchodných transakciách s Rimanmi, ale snád' i medzi sebou alebo aj s obyvateľmi iných osád v blízkych i vzdialenejších regiónoch.

Germánske sídliská v Chotíne zrejme už od 2. storočia zohrávali po dlhú dobu mimoriadne významnú úlohu pri distribúcii nielen terry sigillaty (Kuzmová 1997, 67-73), ale aj mnohých iných rímskych výrobkov i mincí do priľahlých častí Ponitria a Požitavia, a ďalších oblastí pozdĺž jednej z východných vetiev Jantárovej cesty, ktorá pokračovala barbarským územím ďalej na sever (Wielowiejski 1970, 209-217, 211, 212; 1996, 57-59, 61).

Aké následky na sídliská v Chotíne mali vojnové udalosti okolo polovice 4. storočia za vlády Constantia II., a najmä za vlády Valentiniána I. v rokoch 374 – 375 n. l. je nejasné. Mince, ale aj niektoré ďalšie nálezy však nasvedčujú tomu, že germánske osídlenie tu pretrvalo aj v začiatku 5. storočia v období sťahovania národov.

LITERATÚRA

- Beninger 1937* – E. Beninger: Die germanischen Bodenfunde in der Slowakei. Reichenberg und Leipzig 1937, 172 S.
- Blažová/Kuzma/Rajtár 2000* – E. Blažová/I. Kuzma/J. Rajtár: Letecký prieskum na Slovensku. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1998, 2000, 36-46.
- Březinová 1994* – G. Březinová: Sklenené nálezy z Chotína. Študijné Zvesti AÚ SAV 30, 1994, 97-106.
- Bujna 2012* – J. Bujna: Chotín, Slowakei. In: S. Sievers/O.-H. Urban/P.-C. Ramsel: Lexikon zur keltischen Archäologie. A-K. Wien 2012, 342, 343.
- Bukovič 2015* – J. Bukovič: Rímskoprovinciálne nálezy z germánskeho prostredia v predpolí rímskeho kastela v Iži. Nepochikovaný rukopis diplomovej práce. Nitra 2015.
- Dušek 1957* – M. Dušek: Žiarové pohrebisko severopanónskej kultúry v Chotíne na Slovensku. Archeologické Rozhledy 9, 1957, 772-775.
- Elschek/Kolníková 2016* – K. Elschek/E. Kolníková: Laténske a rímske mince zo Zohora na západnom Slovensku. Príspevok k problematike laténskeho a germánskeho osídlenia Pomoravia. Numismatický sborník 28, Praha 2016, v tlači.
- Garbsch 1965* – J. Garbsch: Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. München 1965, 236 S.
- Gáspár 1986* – D. Gáspár: Römische Kästchen aus Pannonien. Antaeus – Beiheft 15. Budapest 1986, 379 S.
- Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1995* – E. Hanzelyová/I. Kuzma/J. Rajtár: Letecká prospekcia na juhozápadnom Slovensku. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1993, 1995, 54-58, obr. 33-36.
- Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1996* – E. Hanzelyová/I. Kuzma/J. Rajtár: Letecká prospekcia na Slovensku. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994, 1996, 81-88, obr. 57-62.
- Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1997* – E. Hanzelyová/I. Kuzma/J. Rajtár: Pokračovanie leteckej prospekcie na juhozápadnom Slovensku. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1995, 1997, 77-82.
- Hečková 1996* – J. Hečková: Skladba keramického fondu zo sídliska z doby rímskej v Chotíne. *Studia Historica Nitriensia* 5, 1996, 11-46.
- Hlinka et al. 1978* – J. Hlinka/E. Kolníková/L. Kraskovská/J. Novák: Nálezy mincí na Slovensku III. Bratislava 1978, 296 s.
- Hunka/Kolníková 1996* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1994. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1994, 1996, 94-97.
- Hunka/Kolníková 1997* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1995. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1995, 1997, 84-88.
- Hunka/Kolníková 1999* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1997, 1999, 58-65.
- Hunka/Kolníková 2001* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v rokoch 1999-2000. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2000, /188/

2001, 90-95.

- Hunka/Kolníková 2002* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2001. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2001, 2002, 72-74.
- Hunka/Kolníková 2003* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2002. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2002, 2003, 62-64.
- Hunka/Kolníková 2004* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2003. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2003, 2004, 76-79.
- Hunka/Kolníková 2006* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2004. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2004, 2006, 97-102.
- Hunka/Kolníková 2007* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2005. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2005, 2007, 91-93.
- Hunka/Kolníková 2008* – J. Hunka/E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 2006. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2006, 2008, 74-76.
- Jílek 2012* – J. Jílek: Bronzové nádoby z doby rímskej na Moravě a naddunajské časti Dolního Rakouska. Pardubice 2012, 240 s.
- Kolník 1958* – T. Kolník: Nové ojedinelé nálezy spôn z doby rímskej a sťahovania národov na juhozápadnom Slovensku. Slovenská archeológia 6/2, 1958, 380-387.
- Kolník 1961* – T. Kolník: Drobné nálezy z územia juhozápadného Slovenska. Študijné Zvesti AÚ SAV 6, 1961, 245-259.
- Kolník 1971* – T. Kolník: Prehľad a stav bádania o dobe rímskej a sťahovaní národov. Slovenská archeológia 19/2, 1971, 499-558.
- Kolník 1978* – T. Kolník: Nález spôn z doby rímskej v Chotíne. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977, 1978, 138, 139.
- Kolníková 1973* – E. Kolníková: K sekundárnemu používaniu rímskych mincí na Slovensku. Numismatické listy 28/5-6, 1973, 129-137.
- Kolníková 1980* – E. Kolníková: Prírastky mincí v Archeologickom ústave SAV v roku 1978. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1978, 1980, 155-160.
- Kolníková 2002* – E. Kolníková: Eine römische Bleiplombe aus Hurbanovo – Der erste Fund in der Slowakei. In: K. Kuzmová/K. Pieta/J. Rajtár (Hrsg.): Zwischen Rom und dem Barbaricum. Festschrift für Titus Kolník zum 70. Geburtstag. Nitra 2002, 295-303.
- Kopecký/Kuzma/Rajtár 1990* – M. Kopecký/I. Kuzma/J. Rajtár: Výsledky leteckej prospekcie. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1988, 1990, 100-102.
- Kunow 1983* – J. Kunow: Der römische Import in der Germania libera bis zu den Markomannenkriegen. Studien zu Bronze- und Glasgefäßen. Neumünster 1983.
- Kuzma/Bartík 2007* – I. Kuzma/M. Bartík: Letecká prospekcia na juhozápadnom Slovensku. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2005, 2007, 126-134.
- Kuzmová 1997* – K. Kuzmová: Terra Sigillata im Vorfeld des nordpannonischen Limes (Südwestslowakei). Archaeologica Slovaca Monographiae, Tomus XVI. Nitra 1997, 197 S.
- Kuzmová/Rajtár 2010* – K. Kuzmová/J. Rajtár: Rímsky kastel v Iži – hraničná pevnosť na Dunaji. Príspevok k 30. výročiu archeologického výskumu (1978–2008). In: K. Kuzmová/J. Rajtár (zost.): Rímsky kastel v Iži. Výskum 1978–2008. Nitra 2010, 11-32.
- Kuzmová/Roth 1988* – K. Kuzmová/P. Roth: Terra sigillata v barbariku. Nálezy z germánskych sídlisk a pohrebísk na území Slovenska. Materialia Archaeologica Slovaca, Tomus IX. Nitra 1988, 225 s.
- Leukel 2002* – H.-J. Leukel: Römische Plomben aus Trierer Funden 1995-2001. Trier 2002, 152 S.
- Ondrouch 1964* – V. Ondrouch: Nálezy keltských, antických a byzantských mincí na Slovensku. Bratislava 1964, 196 s.
- Radnóti 1938* – A. Radnóti: Die römischen Bronzegefäße von Pannonien. Diss. Pann. 2, Ser. 2. Budapest 1938, 220 s.

- Rajtár 1992* – J. Rajtár: Das Holz-Erde-Lager aus der Zeit der Markomannenkriege in Iža. In: Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis zum Frühmittelalter. Kraków 1992, 149-170.
- Rajtár 2008* – J. Rajtár: Die Waagtrasse in der Slowakei. Eine Vormarschroute der Römer während der Markomannenkriege? In: J.-S. Kühlborn u. a.: Rom auf dem Weg nach Germanien: Geostrategie, Vormarschtrassen und Logistik. Internationales Kolloquium in Delbrück-Anreppen vom 4. bis 6. November 2004. Mainz 2008, 169-185.
- Rajtár 2014* – J. Rajtár: Stĺp Marca Aurelia a archeologické doklady o rímskych výpravách proti Kvádom. In: V. Turčan (zost.): Stĺp Marca Aurelia a stredné Podunajsko. Zborník SNM, Archeológia – Supplementum 8, 2014, 107-140.
- Ratimorská 1979* – P. Ratimorská: Praveké a včasnostredoveké lokality v Chotíne. In: Spravodaj Oblastného podunajského múzea v Komárne. Komárno 1979, 35-48.
- Ratimorská/Žundálek 1992* – P. Ratimorská/I. Žundálek: Prieskum v okrese Komárno. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1991, 1992, 99-101.
- Riha 1979* – E. Riha: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Forschungen in Augst 3. Augst 1979, 222 S.
- Riha 2001* – E. Riha: Kästchen, Truhe, Tische – Möbelteile aus Augusta Raurica. Forschungen in Augst 31. Augst 2011, 141 S.
- Romsauer 1978* – P. Romsauer: Výsledky záchranného výskumu v Chotíne. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1977, 1978, 207-209.
- Romsauer 1980a* – P. Romsauer: Druhý rok výskumu v Chotíne. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1978, 1980, 234-238.
- Romsauer 1980b* – P. Romsauer: Záverečná fáza výskumu v Chotíne. Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1979, 1980, 183-185.
- Varsik 2011* – V. Varsik: Germánske osídlenie na východnom predpolí Bratislavy. Sídlišká z doby rímskej v Bratislave-Trnávke a v okolí. Nitra 2011, 404 s.
- Wielowiejski 1970* – J. Wielowiejski: Kontakty Noricum i Pannonii z ludami północnymi. Wrocław – Warszawa – Kraków 1970, 355 s.
- Wielowiejski 1996* – J. Wielowiejski: Der Forschungsstand über den Hauptweg der Bernsteinstrasse. In: Kontakte längs der Bernsteinstraße (zwischen Caput Adriae und den Ostseegebieten) in der Zeit um Christi Geburt. Krakow 1996, 57-62.

RESUMÉ

The settlement of Chotín in the Roman period

The village of Chotín attracted archaeological attention in the 1950s, and by the end of the 1970s, ten archaeological sites from prehistoric to medieval periods were recorded here and marked as Chotín I to X (*Dušek 1957, 774; Ratimorská 1979, 36*). Only a few individual finds were known from the Roman period (*Beninger 1937, 40, 115, 116, tab. 22: 221; Kolník 1958, 381; 1961, 249*). Significant knowledge of the settlement was gained in the 1977-1979 rescue excavation, when a part of a Germanic settlement dating from the second century to the first half of the 4th century was uncovered (*Romsauer 1978; 1980a; 1980b*). The analysis of the pottery collection (*Hečková 1996*), glass finds (*Březinová 1994*) and terra sigillata (*Kuzmová/Roth 1988, 35-62; Kuzmová 1997, 72, 73*) from this excavation revealed very intensive exchange and trade relations between the native population and the Romans, enabled by the location of the site near the Roman borders, in the foreground of Brigetio and its bridgehead in Iža.

Aerial prospection (*Kopecký/Kuzma/Rajtár 2000, 38; Hanzelyová/Kuzma/Rajtár 1995, 55, obr. 35; 1996, 82; 1997, 78; Blažová/Kuzma/Rajtár 2000, 38; Kuzma/Bartík 2007, 128*) and surveys from the 1980s (*Ratimorská/Žundálek 1992, 101, fig. 63: 9, 11, 12*) brought new knowledge of the settlement's extent and intensity particularly in the Roman period. It turned out that the settlement had stretched for more than 5 km along the former tributaries of the Žitava River (Figure 1). On most sites were dense clusters of settlement features (Figure 2: 1). At the

site Pri hradskej were traces of ditch-like structures, which suggest a farmstead settlement (Figure 2: 2). A rectangular structure occurred at the site of Dolné konopište (Figure 2: 3-4), which may be traces of a ditch from a Roman temporary field camp from the times of the Marcomannic wars (*Rajtár 2008*, 117-119, fig. 5; 9).

Field survey produced an enormous number of Roman finds. Besides thousands of pottery sherds, there are hundreds of fragments of various small objects. We can therefore present only a limited selection.

The oldest clothes fasteners from Chotín include fibula A 67 (*Kolník 1958*, 381, fig. 4-4a, tab. 1-1a-b) with holes in its catch plate (Figure 3: 1), which can be dated to B1b-c stage (*Kolník 1971*, 514-518, fig. 16: 9, 10). A fragment of a winged fibula (Figure 3: 2), probably variant A 238a (*Garbsch 1965*, 49-51, fig. 19), comes from around the same period. Another winged fibulae (*Garbsch 238v*) from the first half of the 2nd century (*Kolník 1978*, 138, fig. 79: 2) also comes from Chotín. A plate fibula (Figure 3: 3) with a hinge fastener is dated to the second half of the 1st century (*Riha 1979*, 180-182, tab. 57: 1502, 1517; 58: 1539). Several fragments of type A 70 fibulae represent the period between the second half of the 1st century and the early 2nd century (Figure 3: 4a), some of them with a trapezoidal Jobst 4F foot (Figure 3: 4b). Fasteners from the 2nd and the beginning of the 3rd century are more frequent. They could include several trumpet fibulae of A 85 type, some of them from Pannonia (Figure 3: 5, 6). Fibulae of A 84 type form the most numerous group (Figure 3: 7, 8), comprising 19 items. They date back to stages B2b to B2/C1 (*Varsik 2011*, 42). There are sixteen Roman knee fibulae of Jobst 13C-D type (Figure 4: 11-15); they belonged to the equipment of Roman soldiers and prevail among the finds from the Marcomannic wars from the earth-and-timber fort in Iža (*Kuzmová/Rajtár 2010*, 15; *Rajtár 1992*, 158, fig. 15: 5-8). It is possible that some of the fibulae from Chotín are related to the movement of Roman troops and to the field camp from this period (*Rajtár 2014*, 117-119, fig. 9). This is also suggested by the finds of parts of Roman armour (Figure 4: 1-10, 16-20). Fibulae with high catch plates of Almgren group VII (Fig. 3: 9-10) come from the following period. Ten such fibulae have been discovered so far. Several one-piece fibulae with pointed feet (Figure 3: 11-14) can be dated to the second half of the 3rd century or the first half of the 4th century. A multi-piece cross-bow fibula also comes from the 4th century (Figure 3: 15). The number of Roman fibulae with arms and onion-shaped knobs is remarkable (14 items); they are usually only preserved in fragments (Figure 5: 1-4). Such fasteners were typical army fibulae in the Roman frontier areas in the 4th century.

The finds from Chotín also included fragments of bronze vessels. A massive stem comes from a bucket of E 24 or E 25 type (Figure 5: 5), which date back to the Augustan or Flavian or even later periods (*Kunow 1983*, 18). The fragment of a massive handle (Figure 5: 6) could be part of an E 128 or Radnóti 75 type kettle (*Radnóti 1938*, 151-155, tab. XIII: 75) from the 3rd century. Two fragments come from buckets of E 47-49 types (Figure 5: 7, 8) dated to the second half of the 2nd or the first half of the 3rd century (*Kunow 1983*, 20) in the trans-Danubian Barbaricum in stages B2/C1 to C1 (*Jílek 2012*, 48). Numerous fragments come from buckets of E 39-40 type (Figure 5: 9, 10). Multiple finds document fittings of Roman wooden boxes (Figure 5: 11-13), which occurred across the entire Roman territory for a long period time (*Gáspár 1986*, 12, tab. 280; *Riha 2001*, 21-25, 77, fig. 45).

The most frequently imported Roman products include pottery vessels, which are represented in Chotín by more than 1,500 fragments. The imported Roman pottery made up a large proportion of kitchenware and tableware mainly in the 3rd and 4th centuries (*Hečková 1996*, 13; *Bukovič 2015*, 43-56). A relevant part consisted of terra sigillata. An extensive collection of finds (234 artefacts), the most numerous we know from the territory of the trans-Danubian Barbaricum (*Kuzmová 1997*, 15), was excavated at Delihegy (*Romsauer 1978; 1980a; 1980b*). The collection contained wares of four workshops (Figure 6). Products from Westerndorf prevailed (60.7 %) over goods from Rheinzabern (27.3 %), a smaller group of finds came from Pfaffenhofen (7.3 %), and Central Gaulish sigillata was only represented by two fragments

(0.8 %). Most of the finds date to the first third of the 3rd century, only individual fragments of Rheinzabern provenance date to the Antonine period (*Kuzmová/Roth 1988, 35-62; Kuzmová 1997, 72, 73, 122, 123*). This state of research was significantly changed by the finds from the surveys (415 artefacts), which increased the total number of finds to 649 items. Their analysis has not been finished yet; nevertheless, we can already point out a wider range of represented workshops and a different proportion of products (Figure 7). The collection also comprises fragments from the South Gaulish production area from the end of the 1st and beginning of the 2nd century, which attest to the contacts between the Romans and the natives in the foreground of Brigetio in this period, before its bridgehead in Iža was built (*Kuzmová/Rajtár 2010, 15*). The proportion of the terra sigillata from Central Gaul is remarkably higher (7.7 %) and the products include those from the workshops of Cinnamus and Paternus II, which are known from the contexts related to the Marcomannic wars. Among the new finds, the goods from Rheinzabern (69.1 %) outnumber the goods from Westerndorf (14.7 %) and Pfaffenhofen (4.8 %), which date to the first half of the 3rd century.

By the end of 2016, in total 747 Roman coins (Table 1) have been recorded on the current territory of Chotín, which is the largest number known from the Germanic environment beyond the northern frontier of Pannonia (compare e.g. *Kolníková 2002, 299-301, tab. 1; Elschek/Kolníková 2016*). The vast majority of them come from surveys carried out in the 1990s (*Ratimorská/Žundálek 1992, 101; Hunka/Kolníková 1996, 95; 1997, 85; 1999, 61; 2001, 92, 93; 2002, 73; 2003, 62, 63; 2004, 76; 2006, 99, 100; 2007, 91; 2008, 74, 75*) at various sites of the extensive Germanic settlement (Figure 1). Seven coins from the excavation of P. Romsauer are exceptions (*Kolníková 1980, 157; see table 2 here*). The oldest are two Republican denarii from the 1st century BC and three so-called Legionary denarii of Marcus Antonius. Twelve examples of first century Roman imperial coins (Augustus – Nerva) have been found so far; majority are asses. 52 examples come from the 2nd century (Trajan to Commodus coinages are represented). Besides denarii, there are sestertii, dupondii and asses. 149 coins come from the period of Septimius Severus to Probus; most of them were made in the second half of the 3rd century. The largest number of coins, 527 pieces in total, were produced in the 4th century, most of them during the reign of the Constantine dynasty. However, only small coins from this period are represented – follii, centenionalis coins and several maiorina coins. Four coins come from the period of emperors Honorius and Arcadius, i.e. from the end of the 4th and the beginning of the 5th century. The number of coins and their composition suggest that a trade settlement with the population maintaining intensive trade contacts with the frontier zone was created in Chotín as early as the 2nd century. The finds (Figure 8) thought to be product labels, a lead weight and a seal (see e.g. *Leukel 2002*) are probably connected with this fact.

Aerial prospection and surveys in Chotín have documented an exceptionally intensive and extensive settlement from the Roman period. Its beginnings go back to the second half of the 1st century; it continued to grow in the 2nd century, reached its boom in the 3rd and 4th centuries and survived until the beginning of the 5th century. The Germanic population maintained busy contacts with the nearby Roman environment, which is attested by the enormous amounts of imported goods. We may assume that Chotín was an important trading centre and that it was this settlement that the ancient geographer Claudius Ptolemy refers to as Kelemantia (*Geógrafiké hyfégésis II, 11, § 30*). The Germanic settlements in Chotín played an important role in the distribution of Roman products to the adjacent regions as early as the 2nd century (*Kuzmová 1997, 67-73*); these products were also distributed to more distant areas along one of the eastern branches of the Amber Road (*Wielowiejski 1970, 209-217, 211, 212; 1996, 57-59, 61*).

Captions

Figure 1. Chotín, Komárno district. The extension of settlement in the Roman Period on the basis of aerial prospecting and finds from surface collections. Based on the data from J.

Rajtár prepared by P. Červeň

Figure 2. Chotín, Komárno district. 1 – Traces of archaeological features outlined in the growing cereals in the aerial photo of the Dolné konopište site; 2 – Traces of sunken settlement features and trough-shaped features suggesting a farmstead-like structure of the settlement near the Pri hradскеj site; 3 – Traces of settlement features and a ditch limiting the regular rectangular groundplan of a probably temporary Roman camp from the times of Marcomannic wars at the site of Dolné konopište in an aerial photo; 4 – The final map of geophysical measurings. 1-3 Photo by I. Kuzma; 4 prepared by M. Vlach

Figure 3. Chotín, Komárno district. Selection of fibulae from collected finds. Drawing by: J. Meszárošová, N. Vaššová; Photo by: P. Červeň

Figure 4. Chotín, Komárno district. Selection of Roman militaria from collected finds. Drawing by J. Meszárošová, N. Vaššová; Photo by: P. Červeň

Figure 5. Chotín, Komárno district. Selection of collected finds of arm fibulae with onion-shaped knobs, bronze vessels and fittings of wooden boxes. Drawing by: J. Meszárošová, N. Vaššová; Photo by: P. Červeň

Figure 6. Composition of terra sigillata from the Germanic settlement at the site of Chotín-Delihegy according to production centres: SG – Central Gaul (2 exemplars), Rh – Rheinzabern (64 pcs), Rh/We – Rheinzabern or Westerndorf (8 pcs), We – Westerndorf (142 pcs), We/Pf – Westerndorf or Pfaffenhofen (1 pc), Pf – Pfaffenhofen (17 pcs). According to *Kuzmová 1997*, 72, Tabelle 28.

Figure 7. Composition of terra sigillata obtained by means of prospecting from other sites in the territory of Chotín according to production centres: JG – South Gaul (3 pcs), SG – Central Gaul (32 pcs), Rh – Rheinzabern (287 pcs), Rh/We – Rheinzabern or Westerndorf (8 pcs), We – Westerndorf (61 pcs), Pf – Pfaffenhofen (21 pcs), ? – unidentifiable workshop (4 pcs). Author: K. Kuzmová

Figure 8. Chotín, Komárno district. Lead weight (1a-b), labels (2a-b, 3a-d, 5a-b) and a seal (4a-c). 2c-3d and 4c – scale b, others – scale a. Photo by: P. Červeň

Table 1. Summary of coin finds from Chotín according to issuers (used abbreviations: D – denarius, Ant – antoninianus, VB – large bronze = sestertius, dupondius, SB – medium bronze = as, MB – small bronze = follis, centenionalis, maiorina). Based on the data from E. Kolníková prepared by P. Červeň

Table 2. Coins from the research of P. Romsauer 1978. Based on the data from E. Kolníková prepared by P. Červeň

Translated by Viera Tejbusová

PhDr. Ján Rajtár, CSc.
Archeologický ústav SAV v Nitre
Akademická 2, 949 21 Nitra, Slovenská republika
jan.rajtár@savba.sk

PhDr. Eva Kolníková, DrSc.
Výstavná 17, 949 01 Nitra, Slovenská republika
titusaeva@gmail.com

prof. PhDr. Klára Kuzmová, CSc.
Katedra klasickej archeológie, Trnavská univerzita v Trnave
Hornopotočná 23, 918 43 Trnava, Slovenská republika
klara.kuzmova@truni.sk